

Rajzolt filmkockák

E számunk képei a Pannónia Film-, Rajz- és Animációs Stúdió budapesti műtermében készült rövidfilmekből mutatnak be néhány kockát. Ezek a képek animációs művészetünk kevéssé közismert vonulatának villantják fel szerény keresztmetszetét. Alkotóik nem azoknak a követelményeknek szorítottak volna eleget tenni, amelyeket a legszélesebb közönségre téveszt a műfajjal szemben, azaz, hogy a rajz- vagy bábfilm legyen gyerekeknek mese, felnőtteknek kikapcsolódás; minél többet lehet rajta nevetni, izgulni vagy éppen elérzékenyülni, annál jobb. A felidézett filmek készítői szórakoztatás helyett másfajta igényeket szerettek volna kielégíteni. Némelyek az animáció sajátos nyelvén filozofikus kérdéseket tesznek fel, esetleg válaszokat is keresnek ilyenekre; számítnak rá, hogy a befogadó továbbgondolja a problémákat. Másoknál a vizualitás kerül hangsúlyozottan előtérbe: az idődimenziós képi világ új lehetőségeit kutatják, a folyamatosan változó látvány segítségével igyekeznek valamiféle lenyomatát létrehozni mindannak, ami foglalkoztatja őket.

A reprodukált filmkockák sokféle grafikai stílusról, eltérő kifejezőmódokról árulkodnak, és talán érzékeltetnek valamit abból, milyen széles skálán helyezkednek el művészi igényekkel akotó animációs rendezők. Néhány kép ismert irányzatok, iskolák befolyását példázza, esetleg azok tudatos vállalására enged követ-

kezteni; mások az alkotó egyéni, sajátos, mással össze nem téveszthető stílusát mutatják. Ahol a kiragadott statikus filmkockák a hagyományoshoz közel álló grafikai világra utalnak, biztosak lehetünk abban, hogy a filmes megoldásban, az eszmélésben van valami újszerű. A bemutatott képek többségükben mozdulatlan-ságba dermedve is magukba sűrítenek valamit a film egészének és az alkotónak a karakteréből. Irónia, humor, lírai hang, komor-ság, szárnyaló fantázia vagy szigorú önfegyelmű építkező megmutatkozik, mint az absztrakcióra, a stilizálásra vagy a szupernaturalizmusra való hajlam, esetleg a népművészet, a geometrikus formavilág vagy éppen a technizálódás ihletése.

Nem véletlen, hogy a kiválasztott képek néhány perces filmekből származnak, hiszen az animáció belülről ez az a műfaj, amelyben a legközvetlenebbül juthatnak kifejeződésre a rendező elképzelései. Nincs szükség az egész estés filmek hatalmas apparátusára, a kollektív munka szükség-szerű kompromisszumaira; az alkotó sokszor író, dramaturg, animátor, rajzoló és rendező egy személyben. Az ezzel együtt járó temérdek munka, erőfeszítés nem mindig térül meg — még erkölcsi-síken sem — ugyanis ezek a filmek jutnak el a legnehezebben a közönséghez. Pedig a bemutatott alkotók megérdemlik a figyelmet — ez az összeállítás leg-alábbis erről szeretné meggyőzni olvasóinkat.

B. I.

Jankovics Marcell: Sisyphos

ZÖLDI LÁSZLÓ,

Film

Magyar modell

Rohanok a vetítőbe. Barátom, akik már látták Vitézy László Reformgondolatok című riportfilmjét, azt mondják róla, hogy izgalmas gondolati vállalkozás. A Pap Ferenc kamerája előtt megszólaltatott professzorok és akadémikusok, gazdaságpolitikusok és pénzügyi szakemberek állítólag őszintén tekintenek vissza a már nem is egészen új gazdasági mechanizmusra. Ha minden igaz, a legutóbbi tíz-tizenöt esztendő cikkekajáiról beszélnek. Talán azt is elmondják majd, hogy mi, akik az olajárrobbanás idején indultunk a rögös pályán, miért éppen a világméretű recesszió táján kényszerültünk egzisztencia-teremtésre. Ilyen gondolatok foglalkoztatnak, miközben rohanok a filmgyárba, hogy megnézzem a Reformgondolatokat, azaz csak rohanok, a csúcsforgalomban ugyanis egymásra torlódnak a kocsik, a lámpa kikapcsolva, közlekedési rendőr sehol; Budáról Pestre nem lehet csak úgy átmenni. A harmadik hídra végre feljutok, némi gyorsajtás után, már a Lumumba utca közelében eszembe jut, hogy Nyers Rezső állítólag kimondja a filmben: volt olyan év, talán hat-hét esztendője, amikor gazdasági mechanizmusunk súrolta a működésképtelenség határát. A második emeleten járok — mit járok, rohanok —, keresem a vetítőt, az irodából kilőő asszonyka azonban dedúsen kérdez vissza: „A mini-vetítőt? Ötödik éve dolgozom itt, de még nem hallottam róla.” Tanástanulni fordulok hátra, tollunk vagy két méterre jól kivethető betűk az ajtón: MINIVETÍTŐ. Rohannék a végre meglett paradicsomba, mert Bognár József állítólag kifejti a filmben, hogy egy ország nem költözheti költségvetésének harmadrészét gazdaságtalanul működő vállalatok finanszírozásá-

ra, tépném a kilincset, mert olvastam, hogy a Tungsramból „átirányítottak” néhány száz főlégs-eges embert, s hogy egy működés-keptelen gyárat szép csöndben szanáltak, ám az ajtó nem enged. Kis-vártatva, némi telefonálgatás után előkerül a gépész, pironkodva fűzi be a celluloidszalagot, feltűnik Nyers Rezső, gesztikulál, csak éppen nem hallani. Vajon azt monda-e? A gépész mindenesetre a vetítőapparátussal van elfoglalva, húzza a szalagot, tolja a masinát, káromkodik, imádkozik, Nyers Rezső csak nem akar megszólalni. Aztán felbukkan Fekete János, aki állítólag azt mondja a filmben, hogy a mai termelőerők, vagyis az emberek nálunk olyan termelési viszonyokat érdemelnének, amelyek érekelte teszik őket abban, hogy több munkát végezzenek és ezért több pénzt kapjanak — de ezt már hallom is, csakugyan igazuk volt a barátainknak, őszinte visszatekin-tés a Reformgondolatok. A gépész egyébként úgy szerezte vissza a hangot, hogy végigtapogatta a vezérlőpultot, s kiderült, hogy valaki piszkálta a hangszóvt. „Szabotázs” — mormolja, de nincs időm tünödni ezen, mert rohanni kell: Sár-közy Tamás kifejti a filmben, hogy az intézményrendszer nagyon is megmerevedett, alighanem ezzel magyarázható, hogy a vállalkozás-típusú gazdaságirányítás nem érte el azt az eredményt, amelyet elérhetett volna. Berend T. Iván pedig hozzáfűzi, hogy a gazdasági életben kezd ugyan kialakulni egy sajátos magyar út, a politikai intézményrendszerben azonban nem figyelhető meg hasonló változások, következésképpen még nem beszélhetünk a szocializmus vala-miféle magyar modelljéről.

Kétségtelenül izgalmas vita-film a Reformgondolatok. Talán gyorsabban kéne vetíteni.

KROÓ GYÖRGY:

Ez a Hölderlin-vers (amelynek magyar címét a műfordító, Rónay György adta) Ligeti György új mű-venek — *Drei Phantasien nach Friedrich Hölderlin* — egyik ihle-tője: a vegyes kar a BBC Singers-hangversenyén hangzott fel elő-ször Magyarországon, a Korunk ze-néje fesztivál keretében. Előző nap a névrokon, Ligeti András vezé-nyelte a Magyar Állami Hangver-senyzenekart; műsorán szerepelt hangverseny-bemutatóként többek között Kalmár László Három szimfonikus tétele, a *Hórák*, és magyarországi bemutatóként Witold Lutoslawski III. szimfóniája. E kompozíciókat most természetesen a véletlen kötötte csokorba, s méginkább a véletlen kétése játé-kalnak tulajdonítható, ha a két nagyzenekari darab szomszédsága egy zenei alapsejt vagy fordulat közös jelenlétét fedeztette fel a hallgatóval. Hiszen stílusról és műfajilag nincs közük a darabok-nak egymáshoz, s a kóruskompozí-ció és szempontból egy harmadik világot képvisel. Mégis, ahogy to-vább zengenek bennem a művek, lassanként testvéreivé válnak egy-másnak. Bizonyára nemcsak azért, mert nagyjából 1982–83 fordulójára készültek el. Kortársi összetartozá-suk, kapcsolatuk, érzem, mélyeb-ben rejtőzik. Aztán a Hölderlin-megzenésítés hirtelen bevilágít: Kalmárnak ez az első fontos üze-nete túl az ötvenen, Ligeti most múlt hatvanéves, Lutoslawski het-ven. Valahogy ebben a hangulat-körben született mindhárom da-rab. Mint Ligeti másik inspirátora, Az élet felettől álló Hölderlin kérdezi: „Jaj, hol veszem én, ha tél lesz már, a virágot és a nap-sugarat...?” (Keresztury Dezső fordítása). A válasz már igen kü-lönböző és jellegzetesen egyéni. Kalmárnál stílus-, sőt magatartás-váltás, Lutoslawskinál az összefog-lalás gesztusa, Ligetnél érzelmi, indulati feltöltődés.

A *Hórák* szerzője szólóra vagy kamarahangzásra képzelt végtelen-kül kulturált légkört, magasren-dű technikai tudással megírt kom-pozíciók után több mint húszper-cet, színekben pompázó nagyzene-kari művel lép elénk. Az, aki ed-dig szinte szellemi párlatot kínált kompozíció gyanánt, s Olvasma-nyok című darabjával még a mi-nap is az „elront” zené eszménye mellett tett hitet, most valósággal fürdik a konkrét zenei jóhangzás szépségeiben. Virág- és nap-sugar-teremtés ez, megkönnyebbülés, oldódás, kitárlkozás, anélkül, hogy a műhely valamit is feladna igényességéből. Hogy a *Hórák*, túl a zsolozsma óráin át érzékelt napi körforgáson s az évszakok váltako-zásán, „az emberi élet ivét is jel-zik az adventi énektől Simeon éne-kéig”, a zeneszerző fedi fel elő-tünk, Kottába írt tételfelirataival, mottóival is (Hajnal, „veni, veni”, Dél, „ecce ancilla”, Este, „nunc dimittis”), ciklusának, az önmagába visszatérő körforgás formái és te-matikus rendjének ezt a mélyebb jelentését sugallja. A zene, amit hallunk, mediterrán szellemű; az századfordulós francia természet-elménye révén, főleg Ravel közvetí-tésével, az gregorián háttérre kö-vetkeztében is, talán leginkább a szintén e két forrásból merítő Respighi magatartását, hangját idézve élénk a zenetörténetből. Ez a meghitt zengő, szívhez szóló szép darab az újromantika világ-áramába torkollik; ám belülről fa-kadó, egyéni költészet hívta életre.

Lutoslawski III. szimfóniája már csak az alkotója életéből a maga számára kikövetelt több mint tíz esztendő miatt is szükségszerűen lett összefoglaló jellegű mű. A komponista már 1972-ben hozzá-kezdett felvázolásához, de a las-san készülő főtételt a következő évek során végül is teljesen kihú-zta, szinte újraírta az egész darabot, amely közben nagyszerű új műve-ket (Les espaces du sommeil, Mi parti, Novelette) engedett maga elé. A több mint félórás időtartamú, nagyszabású kompozíció summá-zás abban az értelemben is, hogy benne Lutoslawski legutolsó periódusának úgynevezett francia ori-entációja után régebbi eszközeit is aktualizálja, alkotói pályájának szinte minden eredményét össze-markolja. Bennünket különösen közelebbi érint, hogy a III. szimfónia mögött ismét érezni a közvetlen Bartók-hatást, amely oly létfonto-ságú volt a negyvenéves mester számára. Összefoglaló benyomást kelt a szimfónia nagy formája miatt is, mert struktúrájával az 1964-es Vonósnyegyes és az 1967-es

Esti ábránd

II. szimfónia ciklusrendjére rím-el, sőt, bizonyos értelemben a Livre pour Orchestre megoldására is em-lékeztet; Olyan jelentős egyéni formaelvről van szó, mint például Bartók esetében a palindroma. Lu-toslawski dramaturgiája szerint ugyanis több tételes kompozícióban csak egyetlen súlyos, megoldást hozó tétel lehetséges, s ez a főtétel, a mi modellünk esetében, soha-sem a nyitótétel, hanem a ciklus rövidebb-hosszabb befejezését meg-előző mozzanat. A III. szimfónia anyagát részben egy rövid bevezet-tes veti fel, részben egy három-fázisú előkészítő tétel tárja elénk, ezután következik a „szonátasúlyú” főtétel, két nagyszabású, ellentétes karakterű témával és hatalmas csúcspontokkal, amelyekről epiló-gusként gyönyörűen éneklő, reci-tatívókkal meg-megszáított lassú szertartásossá is teszi. A darab azonban ezt is elbírja, annyira tar-talmas és fantáziadús. Tematikus anyaga és hangzása roppant inten-zív, egy hangszerező lángelme mű-ve. Magyar hallgatója élményét még teljesebbé teszi, ha belehallja ebbe a mai remekműbe a Csodála-tos mandarin sírását és hozzátár-sítja a Királyfi erdei koronázásá-nak álomképét is.

A közeledő este életérzésével — már csak a versek konkrét jelen-

tése révén is — a leginkább önle-leplezően Ligeti György azonosul. Szöveghez kötődését, tartalmi, han-gulati indítékú választását elárulja megzenésítésének sok madriga-leszk mozzanata is, még inkább a zenei felkiáltójelek gyakorisága, a „néma falak” megpillantásának döbbenete, a schuberti Wetterfahne tragikumával vetélkedő halluciná-ció a „szélben csattogó szélkakas” zenei képével. Mert Ligeti nem akar elindulni erre a Téli utazásra. Ő Hölderlinnel is szembeszegülve nem vágyódik a derengő „arany világ”-ra, hanem kétségbeesetten, orjiongye kapaszkodik a „bíborfel-hőbe”. Mintegy mottóként bukna ki megzenésítésében a versekből a sötétből, a téltől, a magánytól féltő, riasztó mély-hanglépek szerkezetet is összetartó fekete tónusai. Ez teszi drámaivá a mesterien megkompo-nált fantáziát, amely végül is minden evéből inkább, mint Esti ábránd. Mégis, a tiltakozással szemben Ligeti számára is vannak a búcsúnak lágyabb, békésebb hangzatai: ahogy a tüneményesen szép középtételben (Wenn aus der Ferne...) felkődik a messzeség, ahogy a zene az emléktől elfo-gadja a madarak édes énekét, ahogy a kánonok zsongása szomorúságá szelidíti az alkonyatba bá-muló fűföldmát... S mintha a „kénzelődő, „vughatatlan” ifjú lélek utolsó himnikus (grandioso) fellángolásának erejét a visszhang (Quasi echo) belenyugvással szelidí-tené.

VADAS JÓZSEF:

Képzőművészet

Semmi sem tökéletes

Kevés mű fogadja a látogatót a Pécsi Galériában, amely az orszá-gos kerámiabiennálénak ad ott-hont. Hasonló seregszemléken va-lóságos tolongás érzékelhető. Most azonban kellemesen levegős az összkép; a rendező, Romváry Fe-renc is arról értekezik a katalógus előszavában: mi az oka annak, hogy a több száz kerámikus közül mind-össze hatvan jött el Pécsre.

Magam e tartózkodás kedvező kí-sérőjelenségeiről szólnék.

A nemzetközi biennálék látogatói a megmondható: külföldön együtt szerepelnek a tárgytervező és a szobrász kerámikusok. Nálunk el-vált egymástól ez a két tábor. Nem személyileg, tegyük hozzá, hiszen a designerként a legjobbak közé tartozó Horváth László, Szekeres Károly, Ambrus Éva plasztikákkal szerepel a pécsi kiállításon. A fő-rumok programja tisztázódott. Amikor Kecskeméti a tárgykultúra nevében újjáírta indította a sziliká-triennálét, Pécs magától értetődő-en lett annak a másik kerámiának a seregszemléje, ahol nem a használati érték és a funkció, hanem a művészi megjelenítés a döntő. Akad ugyan néhány művész, aki nem tördök a műfaji határokkal, s jó érzés látni, hogy a szervezők sem tulajdonítanak neki a kelle-től nagyobb jelentőséget. Így ke-rült ki Veress Miklós halászlés készlete, Karsay Judit vagy Fekete János vázája. De a többség feyel-mezett lévén, plasztikákat küldött. Ezáltal lett szokatlannul egységes az anyag.

A magyarországi biennálék látogatói a megmondható: idehaza még mindig össznépi mulatságként ér-telmezzük az efféle rendezvénye-ket. Minden lehetséges módon szorgalmazzuk, hogy aki csak él és mozog, az vegyen részt rajtuk. A kampányban — önkritikusan be kell látnom — a kritika is ludas, a hiányzókról rendre szemrehányóan közzétett listájával. Az eredmény — vagy inkább a következmény? — kuszaság. Mélyén nem egysze-rűen nemzedékek, szemléletek és stílusok sokfélesége húzódik meg, hanem az is, hogy a csaknem min-denütt szűkös helyen jobbra csak egyetlen mű fér el a résztvevőktől. Pécsen most más a helyzet. Keve-sen, de több munkával szerepel-nek. Egész sorozatokkal akár. Né-meth János négy nagy állattal, Ká-dasi Éva vagy fél tucatnyi csőrös vázával, Mőker Zsuzsanna egy há-mor, illetve egy tíz lapból álló dom-borműszeriával.

Külföldi és hazai biennálék látogatói a megmondható: nehéz az eligazodás. Egyszer a hatalmas anyag, máskor a kuszaság, olykor a kettő együtt, akadályozza a tá-jékozódást. Ezúttal könnyű dol-gunk van. Ha túlzás volna is azt

állítani, hogy a magyar kerámia egységes, az bizonyos: néhány szel-lemi törekvés világosan kirajzoló-dik. Megpróbálom összefoglalni őket.

A legnagyobb benyomást rám a fehér domborművek készítői tet-ték. Janáky Viktor, Zavadzky Éva, Kecskeméti Sándor, Mőker Zsuzsanna, Kun Éva. Munkáik finom-ságukkal tüntetnek, hiszen a raj-zolaton áll vagy bukik minden da-rab hatása. Úgy érzem, ez a mód-szer a legjobban Kun Évának megy; bravúros nagyvonalúsággal mintázta meg pacniként a kerámia lapra fröcskölt anyagát, amelynek naturalis törzse-feje és foltok a felületen szétterülő vétagjai ugyanannak a valóságnak két szem-létét egyesítik.

A legnagyobb tábor a rusztikus töredékek készítői alkotják. Nem is sorolom fel valamennyiüket. In-kább azt emelném ki, hogy akik köztük vezetők mester (Gorka Lí-via), a középnemzedék rangos mű-vésze (Sz. Várhelyi Emese) és fiatal (Hőgye Katalin). E kör erejét szemlélteti, hogy mind a töredék, mind a rusztikusság fogalmát tá-gan értelmezi. Megannyi változat — Gorka Lívia emelkedett szárny-apoteózisától Schrammel Imre drá-mai madárlenyomatáig, Vásrá-helyi Emese úszkós hasábjaitól Kecskeméti Sándor füstös utca-kövéig. Mind azt hangsúlyozza: a kerámia égetett agyag, nagyon sok-féle lehet, attól függően, hogy mi-lyen körülmények között készül. Közben szétmállhat, elszíneződhet, behorpadhat, törhet. Tévedés azt képzelní — sugallják a „hibás” művek —, hogy a természetben a mechanizmusok pontosan műkö-dnek, tehát a szépség a tökéletesség kifejeződése. E gondolatot mélyíti el a két évvel ezelőtti első díjas, Szalai László decens kamaratárlá-sa, amelyet a nevezetes pécsi pin-cék egyikében, a kiállítóterem alatt rendeztek meg. Műveiben a vélet-lenül szeszélyes formavilág a tudatos szabályosan ellentétben mu-tatkozik meg.

Semmi sem tökéletes. Ez lehetne tehát a mottója a biennálénak, amely maga sem egyszemű. A fe-hér domborművek és a rusztikus töredékek alkotói mellett sokan a maguk útját járják. Említhetném a montázs-készítő Orbán Katalint, a porcelánra grafikákat fényképező Geszler Máriát, a fehér porcelán-ból töredezett női torzókat mintázó Fusz Györgyöt, vagy éppen Ortu-tay Tamást. Ez utóbbi a kiállítás legnagyobb műve. Orgonaspéként női fejek és — velük szemben — álló lövedékek, két nem karakterét és magatartását szemléltetve — el-lentétükben, illetve kölcsönös füg-gőségükben.